

Ana Šverko

“Podesnost apstrakcije” i konkretizacija podesnosti

Hrvatski paviljon na 14. Venecijanskom
bijenalu arhitekture: *Fitting Abstraction*

IZBORNICA: Karin Šerman

ZAMJENIK IZBORNICE: Igor Ekštajn

ČLANOVI AUTORSKOG TIMA: Karin Šerman, Zrinka Barišić Marenić,
Nataša Jakšić, Igor Ekštajn, Melita Čavlović, Mojca Smode Cvitanović,
Marina Smokvina

VODITELJICA PROJEKTA: Sanja Cvjetko Jerković

ISTRAŽIVANJE I PRODUKCIJA MATERIJALA: Marija Barović,
Mislav Kuzmanić, Ana Bedenko, SURADNICI: Nikola Brlek,
Aleksandar Matijašević, Marko Mihaljević, Dino Mišković, Karlo Seitz,
Matija Solomun, Sven Sorić, Hrvoje Spudić, Hrvoje Višnjarić, Josip Galić
AUTORI IZLOŽBENOG POSTAVA: Igor Ekštajn, Simon Morasi Piperčić,
Kristina Jeren

GRAFIČKO OBLIKOVANJE: Đukićpavlović – Zoran Đukić i Jan Pavlović
Pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske
Uz potporu Grada Zagreba

ORGANIZACIJA: Udruženje hrvatskih arhitekata

Arhitektonska je teorija od antike usmjerena ka traganju za osnovnim principima prema kojima bi se vrednovala bit arhitekture: sjedinjenje ideje i forme s čovjekovim potrebama i datostima lokacije. Prvi poznati teoretičar arhitekture, Marcus Vitruvius Pollio, kao osnovne kategorije čije zadovoljenje razlikuje arhitekturu od puke graditeljske prakse, navodi čuvenu trijadu: *firmitas*, *commoditas*, *venustas*, čije pak daljnje promišljanje kontinuirano tvori jedan od temelja arhitektonske teorije. Uz kategorije koje se odnose na konstrukcijsku i estetsku kvalitetu građevine, *commoditas* – podesnost (čiji se korijen nalazi u latinskoj riječi *modus* – mjera, način), nije izravno vezan uz transformacije vizualne tvari, već predstavlja univerzalni moralni i filozofski ideal arhitekture: zašto je upravo takva arhitektura podesna za određen arhitektonski zadatak?

Strukturirajući izložbenim programom svojevrsni novovjeki arhitektonski

traktat, izbornik 14. Venecijanskog bijenala arhitekture Rem Koolhaas pod zajedničkim je naslovom *Fundamentals* – Osnove – podijelio sadržaj ovogodišnje najveće svjetske arhitektonske izložbe na tri poglavlja.

‘Elementi arhitekture’ naslov je izložbe smještene u središnjem paviljonu bijenala, koja predstavlja rezultat dvogodišnjeg istraživačkog studija vođenog na Harvard Graduate School of Design. “Arhitektonska profesija podučava kako bi stvari postavili zajedno, a ne kako bi ih razdvojili”, piše Koolhaas, “... arhitekti danas zanemaruju proporciju nauštrb dimenzije [...] ovom izložbom ispitujemo mikro-narative u mjerilu fragmenata...”.¹ Umjesto na arhitekturu i/ili arhitekta, ova je izložba usredotočena na mjerilo specifičnih elemenata arhitekture. Razlažući arhitektonsko djelo na petnaest univerzalnih

1 Iz press materijala: Rem Koolhaas, Central Pavilion, 2014 Venice Architecture Biennale

elemenata od kojih je u svako povijesno doba i na svakom zemljopisnom mjestu sačinjena građevina: pod, zid, strop, krov, prozor, pročelje, balkon, hodnik, stube... te prikazujući njihove odabrane prostorno-povijesne transformacije, izbornik je formirao platformu za osvještavanje osnovnog arhitektonskog vokabulara i arhetipske uloge samih pojedinačnih elemenata u zadovoljenju čovjekovih težnji i potreba, bez obzira na nemjerljive različitosti u njihovoj konačnoj pojavnosti.

Govoreći pak o ovom izložbenom segmentu bijenala, arhitekt Peter Eisenman primjećuje: “Prije svega, svaki jezik jest gramatika. Ono što čini razliku između talijanskog i engleskog nisu različite riječi, već različita gramatika. Uspredimo li arhitekturu s jezikom, ‘elementi’ nisu važni. Naime, o kojim god se riječima radilo, one su iste na svim jezicima. Ono što po meni nedostaje (izložbi), namjerno nedostaje, jest gramatika.”² No može se shvatiti i ovako: upravo nedostatak gramatike istovremeno skreće pozornost na univerzalno značenje osnovnih elementa i na ne-univerzalnost arhitektonske sintakse. Izdvajanjem arhitektonskog vokabulara iz cjeline na prvi je pogled apstrahirano njegovo značenje u određenoj kulturi. Ali kada se usredotočimo na profinjeno mjerilo elemenata, počinjemo prepoznavati slojeve njihove pripadnosti određenoj arhitekturi u prostoru i vremenu, kao što i riječi same nose u sebi pripadnost jeziku.

Na smisao ovog analitičkog poglavlja izložbenog programa vjerojatno najizrav-

2 “First of all, any language is grammar. The thing that changes from Italian to English is not the words being different, but grammar. So, if architecture is to be considered a language, ‘elements’ don’t matter. I mean, whatever the words are, they’re all the same. So for me what’s missing [from the show], purposely missing, is the grammatic.” Dostupno na: <http://www.dezeen.com/2014/06/09/rem-koolhaas-at-the-end-of-career-says-peter-eisenman/> (studeni 2014).

↑ Izložba “Elementi arhitekture”, tema prozora (FOTO: Ana Bedenko)

nije ukazuje knjiga Giulie Foscari *Elements of Venice* (uz predgovor R. Koolhaasa), izašla pred samo otvaranje ovogodišnjeg Venecijanskog bijenala, koja dokazuje da je kroz mjerilo njegovih najsitnijih komponenti – arhitektonskih elemenata – itekako moguće prikazati čitav grad; odnosno kako bit ovog postupka slikovito tumači Adolf Loos u čuvenoj knjizi “Ornament i zločin” iz 1908. godine: “Kad od jednog izumrlog naroda ne bi ništa drugo ostalo već samo jedno jedino dugme, iz formi ovog dugmeta zaključio bih kako se odijevao i kakve je navike imao taj narod, kakve običaje, kakvu vjeru; znao bih njegovu umjetnost i duhovnu vrijednost.”³ Promatrajući Loosovu misao iz današnje perspektive postaje vidljivo u kojoj se mjeri uloga elementa kao nositelja značenja

3 Adolf Loos, *Ornament i zločin*, Meandar, Zagreb, 2003, str. 50.

promijenila u posljednjih stotinjak godina. Apstrahirajući na prvi pogled arhitektonske elemente, ovogodišnja venecijanska izložba je potaknula na drugačiju optiku kojom prepoznamo njihovu snažno izraženu ili pak posve neuhvatljivu pripadnost i podesnost određenom prostorno-vremenskom kontekstu.

Drugi, multidisciplinarni dio izložbenog programa pod nazivom "Monditalia" posvećen je Italiji, zemlji domaćinu bijenala, koja je pak odabrana kao 'osnova' u mjerilu države. Naime koncepti kuće, grada, države, još uvijek vrijede u današnjem pluralističkom društvu i strukturiraju naš svijet, a problem balansiranja između velikih mogućnosti realizacije svojih potencijala s jedne strane i kaosa s druge, svojstven je brojnim zemljama svijeta.

Kao podloga za shvaćanje Italije kao 'mitotipa' države, postavljena je legendarna *Tabula Peutingeriana*, odnosno srednjevjekovna kopija antičke mape puteva Rimskog carstva, koji (gotovo) svi vode u Rim. Dinamičan portret Italije kakav je ponuđen na bijenalu kroz arhitektonske projekte ali i glazbu, ples, kazalište i film, odnosno kroz 41 temu (među kojima su autori dviju od njih Luka Skansi i Ana Dana Beroš, dobitnica posebnog priznanja za izložbeni rad "Intermundia"), predstavlja pak fleksibilan model za kolažni prikaz drugih država, isto kao što i 'Elementi Venecije' u odnosu na segment 'Elementi arhitekture', sugeriraju mogućnost percepcije i istraživanja i drugih gradova u mjerilu njihovih najmanjih arhitektonskih elemenata i narativa.

Analogno 'Elementima', gdje je najmanja arhitektonska komponenta odabrana kako bi prikazala cjelokupnu arhitekturu, u 'Monditaliji' je odabrana jedna država kako bi prikazala svijet. Svijet je u stalnoj mijeni, kao i društvo, a otvoreni istraživački procesi koji su unaprijed osuđeni na nedovršenost predstavljaju način za makar trenutno razumijevanje, a

time i unaprijeđenje dijela svijeta kojim se bavimo. I u ovom se segmentu suočavamo s izostankom slične vrste misaone armature kao i kod 'Elementata', koja dakako ne predstavlja nedostatak, već svjesno odabranu polazišnu točku istraživanja.

Treći dio izložbenog programa predstavljaju nacionalni paviljoni, kojima je Koolhaas zadao temu "Usvajanje moderniteta: 1914.-2014." Po prvi je put tako na bijenalu ponuđena izložba naglašeno istraživačkog karaktera, na kojoj su teorija i historiografija arhitekture pretpostavljene samim arhitektima i njihovim djelima, i po prvi je put 65 nacionalnih paviljona dobilo precizno zadanu istraživačku temu s ciljem da pokažu kako su u stoljeću moderniteta različite kulture u različitim političkim okolnostima prihvaćale i transformirale ono generičko moderno. Drugim riječima, da pokažu u kojoj je mjeri duh modernizma (a čija je središnja odrednica apstrakcija, čime arhitektura modernizma automatski tendira lišavanju arhitekture od povijesnih elemenata, značenja i narativa) utjecao na nacionalna obilježja pojedinih arhitektura i kultura.

Hrvatski je tim zasigurno jedan od onih koji je najpotpunije i najpreciznije odgovorio na zadani istraživački izazov. Upravo ono na što je Peter Eisenman prema svom arhitektonskom stavu i senzibilitetu ukazao kao nedostatak u 'Elementima' – a to je arhitektonska gramatika – ponudio je hrvatski paviljon. Izložba hrvatskog tima sazdana je od 'fundamentalnih elemenata arhitekture' koji pak predstavljaju osnovne arhitektonske vrijednosti. Ovdje nisu dakle u pitanju osnovni gradbeni elementi, već arhitektonske vrijednosti koje su istovremeno i implikacija modernizacijskih procesa ali i specifični nositelji povijesnog kontinuiteta. Umjesto da se putem gradbenih elemenata konkretizira podesnost određene arhitekture kao prostorno-vremenski uvjetovane jedinične forme sa svojim estetskim i konstruktivnim karakteristikama, hrvatski je tim pod

↑ Hrvatski paviljon "Podesnost apstrakcije"
(Foto: Marko Mihaljević)

naslovom *Fitting Abstraction* – podesnost apstrakcije – izdvojio arhitektonske vrijednosti koje predstavljaju temeljne 'principe gramatike' nacionalnog arhitektonskog jezika i nadilaze sferu konkretnih formi.

Naime, kao što je minuciozno, bez ostatka razrađena izložba pokazala, modernistička apstrakcija se zapravo u hrvatskom kontinuitetu arhitektonskog izraza usadila kao faza koja se posve prirodno nadovezuje na povijesni karakter hrvatske arhitekture, ili joj se pak posve lako podešava i prilagođava. Ta teza hrvatskog tima potpuno utemeljeno počiva na povijesnim razlozima: teritorij Hrvatske povijesno je određen perifernim statusom, kao prostor na kojemu se susreću i kreativno isprepliću utjecaji centra i periferije, istoka i zapada; to je prostor obilježen učestalim političkim, ekonomskim i ideološkim mijenama i analogno tome naglašenoj potrebi za izražavanjem identiteta. Hrvatski

prostor kao 'periferija' nema provincijalni karakter; dok provincija preuzima ideje iz centra s oslabljenom, tek repetitivnom energijom, na poziciji periferije se rađaju zamisli i forme specifičnog regionalnog karaktera. Ideje centra na hrvatskim su se prostorima kroz povijest preuzimale te kritički-kreativno transformirale i prilagođavale zatečenoj slojevitosti i prostornoj sintaksi. Osim toga, povijesne političke i ekonomske sile na prostoru Hrvatske često nisu bile dovoljno snažne da se određena ideja ostvari u novoj formi, pa je često postojeća forma imala snažnu samogenerirajuću ulogu. I zato su kao glavni nositelji izložbe hrvatskog paviljona odabrane upravo arhitektonske vrijednosti, i to specifično: poetička redukcija, sublimacija regionalnog, kontekstualni senzibilitet, kultura urbaniteta, generiranje društvenog, umjetničke suradnje, otvoreni sustavi i eksperimentalno istraživanje. Dakle one vrijednosti koje sustavno

prepoznamo u hrvatskoj arhitekturi 20. stoljeća, a koje su nedvojbeno prisutne i u našoj arhitektonskoj povijesti.

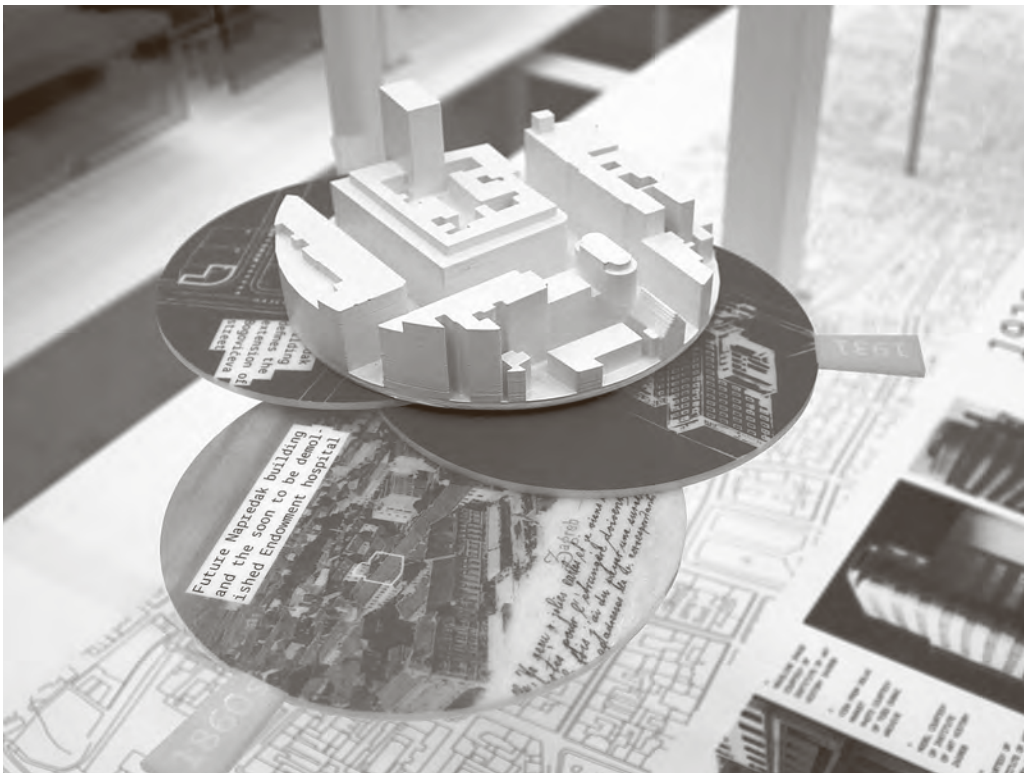
Izbornica Karin Šerman pojašnjava: “Prihvaćajući lansiranu provokativnu tezu o modernizmu kao eliminatoru nacionalnih arhitektonskih obilježja, ponudili smo drugačiju optiku – o modernizmu kao mogućem nositelju lokalnog arhitektonskog identiteta. Drugim riječima, pokušali smo istražiti onaj zanimljivi međuprostor gdje taj isti univerzalni internacionalizam, kao neosporno obilježje modernizma dvadesetog stoljeća, premda stremi istovjetnoj modernoj estetici, zapravo nudi i gotovo nevidljive načine za preživljavanje dimenzije nacionalnog čak i unutar globalnog. Jer iskustvo naše arhitekture dokazuje upravo to. A takvi održivi modaliteti vještog preokretanja situacije dragocjeni su upravo za

naše današnje višestruko pojačano globalizacijsko stanje.”⁴

Detektirane vrijednosne linije, kako to zorno dočarava izložbena struktura ostvarena na način da već i sama po sebi predstavlja argument teze koju predstavlja, promoviraju dakle modernitet istodobno kada i nastavljaju povijesni kontinuitet.

- 4 Iz razgovora s izbornicom objavljenog u CREN – Croatian Real Estate Newsletter, Broj 97, rujan 2014. Izbornica je ovu tezu široj stručnoj javnosti predstavila u izlaganju pod naslovom: Architectural Modernism as a Bearer of Cultural Identity, na međunarodnoj konferenciji u Dubrovniku: Our Modern: Re-appropriating Vulnerable XX Century Heritage (IUC, 21-23. svibnja 2013, dostupno na: <http://www.iuc.hr/conference-details.php?id=212>, prosinac 2014), gdje je izazvala jednu od najzanimljivijih i najplodnijih rasprava na konferenciji.

↓ Hrvatski paviljon “Podesnost apstrakcije”, konceptualni dijagram (Foto: Ana Bedenko)

Svaka od njih je predočena preko osam konkretnih, kronološki organiziranih karakterističnih arhitektonskih primjera. Čitav paviljon je zapravo jedinstvena instalacija sazdana od čeličnih cijevi, koja u konceptualnom smislu predstavlja i svojevrsni hommage čuvenom paviljonu Jugoslavije s 13. Milanskog trijenala iz 1964. godine arhitekta Vjenceslava Richtera, iz razloga što i ovdje izložbeni materijali čine integralni organizam sa samom prostornom instalacijom, i to organizam

sazdan primjenom samih fundamentalnih vrijednosti o kojima govori.

Kretanje po relativno malom prostoru, kreiranom minimalnim sredstvima, omogućuje posjetitelju da svakim korakom postaje maksimalno upućeniji u kontekst izložbe putem kristalno jasno i probrano složenog sustava informacija koje se s lakoćom povezuju. Tako povijesne fotografije, nacrtana dokumentacija, konceptualni modeli, te vremenska lenta koja prikazuje društveno-povijesni

→

Hrvatski paviljon
"Podesnost
apstrakcije",
konceptualni
dijagram
(FOTO: Marko
Mihaljević)

→

Hrvatski paviljon
"Podesnost
apstrakcije"
(FOTO: Marko
Mihaljević)

kontekst, tvore platformu za razumijevanje osam arhitektonskih vrijednosti od kojih je svaka predočena drugačijim konceptualnim prikazom, koji poput prostornog dijagrama prikazuje osnovne principe gramatike našeg arhitektonskog jezika.

Dok su u 'Elementima arhitekture' i 'Monditaliji' ponuđeni modeli istraživanja koji se mogu primijeniti na bilo koju zemlju, kulturu i arhitekturu, sazdana od fragmenata koji kreiranjem konteksta i prepoznavanjem međuodnosa dobivaju identitet, hrvatski je paviljon ponudio koncept koji je kao princip široko primjenjiv, ali ne i kao sam konkretni model, jer je – upravo kako se od nacionalnog paviljona i očekuje – njime dana specifična analiza sustava vrijednosnih elemenata pripadnog samo i isključivo hrvatskoj nacionalnoj arhitekturi.

S jedne su strane tako, na ovom bijenalu, gradbeni arhitektonski elementi koji su gotovo apstrahirani kroz razdoblje moderniteta – prozor, vrata, balkon – i o kojima se više gotovo i ne razmišlja kao zasebnim prenositeljima značenja, izdvojeni i konkretizirani. S druge pak strane, hrvatski je tim detektirao sustav vrijednosti koji obilježava jedan specifični prostor, ukazujući kako se apstrakcija modernizma podesila unutar tih trajnih principa hrvatske arhitekture.

Sustav koji je postavljen u ovogodišnjem hrvatskom paviljonu je jasno otvoren, on se može bogatiti novim primjerima, može se dublje promišljati i analizirati, ali samom konceptu se ne treba ništa dodati i oduzeti; on predstavlja čvrstu teorijsku podlogu koja nam je bila prijeko potrebna za promišljanje onoga što se s hrvatskom arhitekturom događalo u posljednjih stotinu godina. To je baza koja nam istovremeno otvara mogućnost točnijeg razumijevanja i onoga što se s arhitekturom događa danas, ali isto tako potiče i na ispitivanje pripadnosti projekata prepoznatom

vrijednosnom sustavu, odnosno na potrebu za valorizacijom naslijeđenih vrijednosti hrvatske arhitekture, što ujedno jamči i njihov opstanak.

Vratimo li se Vitruvijevoj trijadi, možemo još jednom zaključiti da se konstrukcijski i estetski kriteriji mijenjaju, da se i kriteriji podesnosti mijenjaju – ali da svi oni uvijek nužno odgovaraju na ista pitanja. Među njima je upravo podesnost ta koja je u današnjem svijetu, kojim dominira dekontekstualizirana arhitektura, uvelike zanemarena. Ukazivanjem na to kako se u hrvatskim okvirima apstrakcija modernizma posredovanjem angažiranog arhitekta podesila naslijeđenim vrijednostima, ujedno se konkretiziralo i značenje kategorije arhitektonske podesnosti na našim prostorima.

Ovom je izložbom teorijsko promišljanje sažeto i strukturirano na način da ga svatko može razumjeti; da se u naizglednom kaosu vrijednosti može jasno orijentirati, a da stručnjaci mogu nastaviti istraživati na postojanoj teorijskoj podlozi. Nije teško osjećati da živimo u kaosu, a zasigurno u hrvatskim okvirima živimo u prostoru u kojemu je i kroz povijest bilo teže naći čvrstu orijentaciju. No kaos je zapravo, kao što znamo, samo nejasniji, teže dokučiv oblik reda. Teorija nam pomaže da takav složeniji red spoznamo, da njegove vrijednosti usvojimo i kroz praksu dalje slijedimo i održavamo, bez da time onemogućimo slobodu i nepredvidivost istinskog kreativnog iskoraka. Hrvatski paviljon je ovogodišnjim nastupom na bijenalu po prvi puta ovako integralno, jasno strukturirano, argumentirano i harmonično pokazao svijetu sustav vrijednosti koji karakterizira hrvatsku arhitektonsku produkciju kroz sva razdoblja, uključujući i apstrakcijom obilježeni modernizam. No još je važnije da je taj sustav ovim nastupom otkriven i prikazan i nama. ×